

A Pest környéki falvak népmozgalmi 1848-ban

Történelemkönyveinkben részletesen olvashatunk március 15-ről, amikor a József-napi vásárra összesereglett tömeg – köztük a Pest környéki parasztok is – elragadtatva harsogták, hogy

„*Rabok tovább nem leszünk!*”

Hazatérve – fontos dokumentumokként – vitték magukkal a 12 pontot és a *Nemzeti dalt*, amelyek alapján úgy értelmezték, hogy vége a rabigának, eljött a szabadság és itt az ideje a régi igazságtalanságok megszüntetésének is. Főként az úrbéri rendezések során elszenvedett, számukra hátrányos döntéseket kívánták megszüntetni, amelyeket eddig tűrni voltak kénytelenek. Először csak szelíd „*folyamodványokban esedeztek*” egy-egy sérelmük miatt.

Szentmártonkáta lakói „*több rendbeli sérelmeik orvoslását*” kérték, amelyek még az egykori úrbéri rendezésből eredtek (legelőhasználat, vízi- és szárazmalom joga, szolgáltatások kérdése stb.).

A *Solymári* lakosság már 36 év óta folytatta perét az urasággal – most ennek igazságos lezárását kérték a vármegyétől.

A *Gyóni* lakosok azt panaszolták, hogy az 1834-ben lefolytatott úrbéri perben a földesúr azt ígérte, hogy hasonló értékű földet fog adni, de ezt máig nem teljesítette.

A *Csömöri* zsellérek a belső telkeikhez tartozó zöldészes kertjeiket kérték vissza, amelyeket 18 évvel ezelőtt a Grassalkovich-uradalom jogtalanul vett el tőlük.

Dab község 1845 óta kérte, hogy szolgáltatson igazságot nekik a megye, mivel az úrbéri rendezésnél legelőjüket és kaszálójukat a legvízenyösebb helyen adták ki és „*Nem elegendő mértékben.*”

A *Kócai* házas zsellérek azt kérték, hogy az „*elkülönözött*” legelőből az őket illető részt megkapják.

A *Dányi*ak azért panaszkodtak, mert az uradalom megrövidítette a községi földeket és a közlegelőt, és így a falu 73 házhelye után 21 hold helyett csak 15 hold jutott nekik.

Zsámbok község azt kérte, hogy a falu körül fekvő 130 hold legelőt visszakaphassa. Ezt a területet az úrszék egykor azzal a feltétellel adta Beniczky Flórián földesúrnak, hogy azon áthajthatja a juhait. Ő azonban itt is legelteti a nyáját és így lehetetlenné teszi, hogy a falu csordája használja azt.

Zsidó község a tőlük elfoglalt rétjeik ügyében adott be kérvényt a minisztériumhoz, ahonnan azt elküldték a megyéhez kivizsgálásra. Az ügyben hosszú ideig nem történt semmi. Az ügyel megbízott szolgabíró arra hivatkozott, hogy „*Nem volt ideje a kivizsgálásra.*”

Szada lakói azt panaszolták, hogy a káptalani uradalom részén lakó jobbágyoktól kárpótlás nélkül vették el irtásföldjeiket, egy jó minőségű rétjüket pedig homokos buckákkal cseréltek ki. Több helyen hasonló sérelem volt, hogy az uraság továbbra is követelte a törvényben megszüntetett robotot és egyéb szolgáltatást. Erről szóltak a *gyóni, szadai, kalocsai, püspökszilágyi, ráckevei, gödöllői* uradalmakból érkező panaszok.¹

Az egyéb szolgáltatások közé tartoztak az áprilisi törvényekben nem szabályozott „regálék” (= földesúri jogok), a szőlődézma, a bor- és húsmérés, a halászat, vadászat, helypénzek stb. Ezeket sem a Batthyány-kormány, sem Kossuthék nem rendezték, mivel a nemesség eddig is sokféle fontos évszázados előjogról (kb. 40 millió ingyen robotnap, adómentesség, jogi kiváltság) mondott le. A zömében nemesekből álló „*népképviseleti országgyűlésben*” szinte egyedüli harcosként Táncsics Mihály küzdött az előjogmaradványok felszámolásáért. A *Munkások Újságjában* már április elején azt javasolta, hogy a népi elégedetlenségből fakadó spontán „*helyi ügyintézés*” és zavargások megelőzése érdekében a nemesség önként mondjon le minden maradék kiváltságáról. Javaslat helyett az országgyűlés a földesúri kárpótlás kérdését tartotta fontosabbnak tárgyalgatni.²

A parasztok „*esedezéseit*” a megye tisztviselői igen kényelmesen vizsgálgatták, sőt, szabotálták. Emiatt az „*úri ügyintézés*” miatt joggal állapíthatta meg a gödöllői szolgabíró, hogy: „*a tisztviselők iránti bizalom tökéletesen elenyésztik...*”³

¹ Pest Megyei Levéltár (PML) IV. K. 102–3. a Pestvármegyei Közgyűlés jegyzőkönyvei – 1848. Községek pajnaszlevelei: Dány – 4722. sz., Dab – 4447. sz., Gyón – 4762. sz., Kóka – 4740. sz., Solymár – 6879. sz., Szada – 5499. sz., Zsámbok – 3804. sz., Zsidó – 4756. sz., Acsa – III. 30–i, Csömör – IV. 28-i panaszlevele.

² Munkások Újságja 1848. április 2.

³ Az 1848. augusztus 11-i megyegyűlésen Pánczky főszolgabíró 5494. sz. lemondólevele.

Több helyen leváltották, elkergették az „urakhoz húzó” jegyzőket, és megtagadták a szolgáltatásokat azoknak a papoknak is, akik a „népi igazságszolgáltatással” szemben a keresztény engedelmisségre intették híveiket. A helyi bírókra és előljárókra is több helyen rátámadtak, amikor azok pl. különféle szolgáltatásokat követeltek.

Gombán pl. a bíró egy „engedetlen” gazdát akart letartóztatni, mire az „istenkáromlások közben” a bíró nyakravalóját megfogván meghurcolta, taszigálta és azt is kijelentette, hogy „neki az Isten se parancsol!”⁴ Hasonló esetek más helyeken is előfordultak, amelyek azt mutatják, hogy a parasztok saját kezükbe vették sérelmeik orvoslását. Ezek ellen a megrettent megyei vezetés sem tudott mást tenni, csak azt javasolta a szolgabíróknak, hogy világosítsák fel a népet „a balul értelmezett szabadság korlátairól” és fenyegetse meg a „lázító népvézereket”. Az a március 16-i hivatalos megyei helyzet-elemzés is tévesnek bizonyult, amely szerint „A békés átalakulás a személy- és vagyonszabadság legkisebb veszélyeztetettsége nélkül csendes és törvényes uton valósult meg...”

Az acsai jobbágyok már néhány nap múlva jelezték, hogy nem fogadják el a hátrányos úrbéri rendezéssel számukra kihasított földeket. Nem várva a felsőbb szervek „rendezésére”, a tavaszi munkákra való tekintettel 56-an kivették részüket az urasági földből és azt már be is vetették. Március 30-án a megyei közgyűlésen ismét jelentették, hogy „az acsai lázítók tovább működnek, a parasztok tovább szántják-vetik a majorsági földeket, és azt mondogatják: az urakat meg kell támadni, mert ők kényszerítették a tagosztályra [= úrbéri rendezés] a népet, és mert erről a király mit sem tud”. A két „főláztót” a 464. és 465. sz. ítélettel sújtották.⁵ Péteri község lakosai a szántóföldek felosztását követelték, bementek a földesúrnó házába és megfenyegették őt, ha nem adja, elveszlik tőle.⁶

Solt város urai azt panaszolták, hogy „a város lakosai némely bujtogatások által tévútra vezetettek többeknek földjeit elfoglalták”.⁷

A szadaiak az általuk művelt majorsági földekről a termést erővel hazavitték.⁸

Tas község lakói népgyűléseket tartottak és ott „a személy- és vagyonszabadság ellen bujtogattak” és április elején a közlegelőről kizavarták a földesúr marháit, április 23-án pedig a viszálykodást vizsgáló megyei választmány ülésén a nép betört a faluházára és megakadályozta Kiss Mihály „szószóló” megvalasztását.⁹

Tápióbicskén április 25-én Nyáry alispán utasítására a főszolgabíró felszólította a lakosságot, hogy az általuk elfoglalt legelőként használt erdőt hagyják el. Mire a nép válasza ez volt: „Nekik sem a szolgabíró, sem az alispán nem parancsol, sőt még több marhát hajtanak oda!” Ezért a szolgabíró szigorú fellépést sürgetett, mivel „a fejtelenség a közeli helységeken is elterjedt!” A megyegyűlés erre a nagykorú sorkatonaság „mérésékelt, de hatályos” igénybevételét javasolta.¹⁰ A szomszédos kókai lakosok a Károlyi-birtokból egy rétet foglaltak el és ott legeltették a községi ménest és a csordát. Az itteni „főláztó”: Varga István 45 éves telkes gazda a főszolgabíróval is vitába szállt, mondván: „Kókát a nép foglalta vissza a töröktől, ezért az mást nem illet!” Varga a szomszédos toalmásiakat is arra biztatta, hogy „ha keresetük van, tartsanak együtt a kókaiakkal és nyerni fognak”. Mivel a kókaiak a nagy tekintélyű gr. Károlyi István Pest megyei főispán birtokát merészelték háborítani, ezért lázadó vezetőjüket – elretentő példaként – 2 évi börtönre ítélték, a többi „vétkes” pedig kisebb börtönbüntetést kapott, és velük fizettették meg a kirendelt katonaság és bíróság költségeit is.¹¹

Farmoson is elfoglalta a lakosság a közlegelőt és onnan kiverte a földesúr marháit.¹²

A solymári földbirtokos azt panaszolta, hogy a község lakosai „az erdőt pusztítják, a földjéből tetemes részt elszántottak, juhait levagdadják, a nekik ellenállókat megöléssel fenyegetik, a szőlődézmát megtagadták, a járási szolgabírónak az engedelmisséget felmondták”.¹³

⁴ PML – IV. 122. PPS Vármegye Fenyítő Törvényszék ítéletei 1848/49. Gomba – 1848. július 29-én: 437–439.sz. ítéletek.

⁵ Acsa – Pestmegyei Közgyűlés 1848. márc. 30 -i jelentése.

⁶ Péteri – Fenyítő Törvényszék 1848. jún. 2-i 284–293. sz. ítéletei.

⁷ Solt – Pestmegyei Közgyűlés 1848. ápr. 28-i jelentése.

⁸ Szada – Pestmegyei Közgyűlés 1848. aug. 11-i 5541. sz. jelentése.

⁹ Tas – Pestmegyei Közgyűlés 1848. ápr. 19-i jelentése.

¹⁰ Tápióbicske – Pestmegyei Közgyűlés 1848. ápr. 19-i jelentése.

¹¹ Kóka – 1848. május 29–30-án a Fenyítő Törvényszék 262–283. sz. ítéletei.

¹² Farnos – Pestmegyei Közgyűlés 1848. ápr. 28-i jelentése.

¹³ Solymár – Pestmegyei Közgyűlés 1848. aug. 1-i 5437. sz. jelentése.

Promontor lakói „a félreértelmezett szabadság ürügye alatt” megtagadták a megyei terményadót.¹⁴ Tök lakosai abban a hitben, hogy március óta nem jár a dézsma, az úrbéri és a maradványföldről hazahordták az ott termelt búzát.¹⁵

Az erőszakos föld-, legelő-, rét-, nádas- és erdőfoglalások mellett mindennapi probléma maradt a regálék ügye: bor- és húsárusítás, halászat, vadászat, ingyenes közmunkák, helypénzek stb.

Ráckeve városa még óvatosan megkérdezte a megyei közgyűlést, hogy „A bor- és húsmérési jogra mennyire terjedjen ki a legújabb [áprilisi] törvényekben kivívott szabadság?”¹⁶ Mivel ezt az áprilisi törvények nem szabályozták, a megye egyértelmű álláspontja az volt, hogy „ezek az ügyek az előbbeni állapotban hagyatnak”, tehát tilos a házi bor- és húskimérés is. Ezt a régi feudális előjog-maradványt sürgette megszüntetni Táncsics – mindhiába. Ez a „joghézag” viszont nemigen zavarta a parasztokat, akik a „a szabadság ürügyén” a maguk módján értelmezték az új jogi helyzetet. Ezért általánossá vált a tiltott szesz és húskimérés, erről szólnak a jelentések.

Acsán mindenki bort mér, Nagykátán a község korcsmáltatási joggal él, Szentmártonkátán a lakosok korcsmájukban a bormérési jogot a Szent György-napi zárás után is önkényesen gyakorolják és a vásárlást is maguknak tulajdonítják, Pomázon és Kalászon is szabadon üzik a korcsmáltatást, Törökbálinton a többszöri megintés dacára folyvást gyakorolják a bormérést, a visegrádi uradalom lakosai márciustól kezdve húst és bort mérnek, a nyár végére Kiskőrösön már 80 „kurta-kocsmá” működött, Farmoson az italok házankénti mérését határozta el a lakosság, Pátyról Berecki István az igazságügyi miniszterhez írott levelében azt panaszolta, hogy „kisebb mértékben” árulta saját borát, mire a helybeli bírák elvették tőle a pince kulcsát. (Ezt később Deák javaslatára visszakapta.) A bor- és húsmérés „jogos tulajdonosa” – a földesurak és a kocsmák, mézsárszékek bérlői – panaszleveleikben sürgették a megyét a törvényes rend helyreállítására. Ezért több helyen elkobozták a bor- és pálinkakészleteket, vagy pénzbüntetéseket szabtak ki – pl. Monor lakosaira 384 Pft-ot – de a további tömeges illegális árusítást nem tudták felszámolni.

A megalakuló Batthyány-kormány nem rendelkezett saját nemzeti haderővel, ezért a „nemzeti őrsereg” megszervezése nemcsak a 12 pontban, de az áprilisi törvényekben is szerepelt. A Pest megyei közgyűlés is március 21-én elhatározta, hogy „a nemzetőrségnek felszólítás és szabad hozzájárulás útján az egész megyében azonnali felállítására elrendeltetik”. A városokban főként a fiatal értelmiség tagjai lelkesen jelentkeztek nemzetőrnek. A nemzetőrségről szóló XXII. törvény azokra a 20–50 év közötti, fizikailag alkalmas férfiakra terjedt ki, akik elérték a „cenzust”: minimum fél jobbágytelek, vagy 200 Pft értékű ingatlan, vagy 100 Pft évi jövedelem birtokosai voltak. Ebből egyértelmű, hogy a nemzetőrséget elsősorban „a belső rend” védelmére kívánták létrehozni megbízható, vagyonosabb polgárokból. A városi polgárok lelkesedése nem volt jellemző a Pest megyei parasztságra, akik a jobbágyfelszabadítással elsősorban a régi sérelmeiket kívánták orvosolni, másrészt a még megmaradt feudális szolgáltatásoktól is meg akartak szabadulni. Ezek voltak az ő mindennapi gondjaik és a nemzetőri szolgálatban csak újabb kötelező terhet láttak. A helyzetet az is bonyolította, hogy a lassan haladó szervezés felgyorsítására a megyei urak önkényesen értelmezték a törvényt és a cenzust el nem érő szegényebb embereket is beírták nemzetőrnek, ami csak fokozta az ellenszenvet. Ezt érzékelték a megye vezetősége is, ezért utasították a szervezőbizottságokat, hogy csak az önként jelentkezőket írják össze. Április 21-én Batthyány miniszterelnök is elrendelte, hogy „ahol a nemzeti őrseregbe való összeírással ellenszenv nyilvánul meg, ideiglenesen állítsák le és csak ott folytassák, ahol bátorságosan lehet a népet felfegyverezni”.

Pest megyében a tervezett május helyett csak július–augusztus hónapokban sikerült összeírni 127 lakosként 2 főt, akiknek zöme zsellér volt. És rájuk sem igen vonatkozhatott Arany János büszke *Nemzet-őr-dala*, amely szerint: „Nem kerestek engemet kötéllel...” Április–május folyamán a délvidéki szerb lázadás, a magyar, német, román falvak ellen indított gyilkos „etnikai tisztogatás” megfékezésére ütképes magyar haderőre volt szükség. Május 16-án a Batthyány-kormány elrendelte, hogy „A királyi trón, a haza és az alkotmány védelmére a törvény parancsolta nemzeti őrseregen felül haladéktalanul szükséges egy 10 000 főből álló rendes nemzetőrség felállítására önkéntesekből.” Ennek tagjai 3 évi szolgálatot vállalnak, belépéskor 20 Pft-ot kapnak, napi zsoldjuk pedig: közbíró 8 krajcár, tizedes 10 kr, őrmester 24 kr, a tisztek havidíja pedig: hadnagy 30 Pft, főhadnagy 40 Pft, százados 80 Pft, őrnagy 130 Pft.

A tapasztalt, jól felfegyverzett szerb határőr-parasztokkal szemben a Délvidékre leküldött nemzetőrök képtelenségük, hiányos felszerelésük és rövid ideig tartó harci bevetésük miatt nem tudták „le-

¹⁴ Promontor – Pestmegyei Közgyűlés 1848. ápr. 28-i jelentése.

¹⁵ Tök – Pestmegyei Közgyűlés 1848. júl. 12-i jelentése.

¹⁶ Ráckeve kérdése a regálék ügyében a vármegyéhez 1848. ápr. 28-án.

csendesíteni” a lázadást. A hiányos lőfegyvereket a lakosságtól összegyűjtött puskákkal és a kiegyesített kaszával igyekeztek pótolni. E célra 100 000 „hadikasza” készítését rendelték meg, a „kaszás közelharcra” pedig lengyel kiképzőket szerződtek. Erről írta Arany *Mit csinálunk?* című versében: „Fegyvert köszörülünk... / Megmártjuk kaszáinkat / Ellenség vérében...”

A nemzetőrök összeírása ellen általánosnak mondható ellenszenv nyilvánult meg. A megyéhez befutó jelentésekben az olvasható, hogy a lakosság szerint: az urak csak a jó császár ellen akarják őket lefegyverezni, aki nekik azt a jó törvényt (ti. a jobbágyfelszabadítást) adta.¹⁷

Az újhartyániak kijelentették, hogy az összeírásnak „egész erővel ellenszegüldenek”. Ennek oka a május 18-i megyegyűlésen ismertetés szerint „azon balvélemény, hogy a császár ezekről semmit sem tud”.

A csomádiak is azt vallották, hogy az összeírás nem a király tudtával történik. Úriban pedig ezt azzal erősítették, hogy a törvény nincs a császár által megpecsételve. Ezt erősítette meg a falugyűlésen Bimbó István gazda, hogy amit a főszolgabíró felolvas, az nem is igaz, és ehhez még azt is hozzáfűzte, hogy: „Baszom a főszolgabíró teremtését, tudom, hogy ezért megvasaltatna, de most már nem szabad!”¹⁸

A sződiek is azt vágták az összeíró bizottság szemébe, hogy „a törvények nem a királytól vannak, nyomtathat ilyeneket szabadon akárki”.

A nemzetőröket összeíró bizottságok munkáját sok helyen „botrányos ellenszegülés” akadályozta meg. A sződi bíró, Mikó József az összeírás előtti napon a faluháznál népgyűlésre hívta a lakosságot, ahol népszavazást tartottak az összeírás elutasítására. Itt a bíró is kijelentette, hogy sem ő, sem a fia még 2000 Ft-ért sem áll be az őrseregbe és arról is tájékoztatta a népet, hogy sem a mogyoródiak, sem a csomádiak nem akarnak beállni.¹⁹

Ecseren Szluka Márton féltelkes gazda a legújabb törvények kihirdetésére és a nemzetőrség összeírására érkező főszolgabíró ellen lázította a faluháza előtt összegyűlt népet – a Krisztust szidalmazva kiáltotta: „Ne hagyjuk magunkat beírni, hozzatok vasvillát vagy dorongot és üssük agyon a főbíró!” (Ezért 2 évi börtönre ítélték szigorított vasban.) Ugyanitt történt, hogy a nép a faluházból kikergette a jegyzőt és a papot, aki az összeírásra akarta rábírnai az embereket. Szilágyi József ecseri bíró nem volt hajlandó segíteni az összeírás és a helyi „lázongók” nevét sem adta ki a főbírónak. Szilágyi részt vett Merczel törvénybíróval és Haruzin esküdttel azon a cinkotai tiltakozó megbeszélésen is, ahol több község képviseltette magát, és ennek eredményeként mindenütt megakadályozták a nemzetőrségi összeírásokat.²⁰

Gombán több tiltakozó népgyűlést tartottak, amelyek „vezére” Poczkodi József katonaviselt 45 éves bátor zsellérember volt, aki ezekben a hetekben átjárt a szomszédos Pánd, Káva, Bény községekbe. Ott is „láztította” és megvallotta azt is, hogy „a földnek felosztása is megfordult a fejében”. Társai Tápíószelén jártak, hogy „az ottan is forrongásban lévő népet még inkább fellovallják”. (Poczkodi főbúnósként 2 év börtönt kapott, társai megúszták néhány hónapos elzárásokkal.)²¹

A Buda környéki Pilisvörösvár, Solymár, Szentivány, Perbál, Torbágy, Jenő, Telki, Zsámbék, Tinnye falvakban a nemzetőrök kiállítását „tetteges ellenszegüléssel” akadályozták meg és halállal fenyegették a szolgabírót. Hasonló tiltakozások voltak Csömör, Cinkota, Maglód községekben, a Tápíó mentén pedig Tamáskáta, Györgye, Szecső, Ság, Kóka, Dány, Jánoshida, Szele, Nagykáta településeken, ahol a főszolgabíró jelentése szerint „Több kísérlet után sem állítottatott ujonc, sőt e nevezett helyeken a katonáskodás iránti ellenszenv nyilvánult meg.”²² Több jelentés szól arról, hogy főként a zsellérlakta falvakban a lakosság nyíltan ellenszegült: „Ők csak akkor fognak katonáskodni, ha a földek elosztása által nekik is jut, amit védjenek...” Az örkényiek is kijelentették, hogy „csak akkor védik a hazát, ha visszakapják elrabolt szántóikat, legelőiket”.²³

Tápíószecsőn Palotai János törvénybíró „a népet azzal lázította, hogy jó lett volna az urakat agyonverni, mert akkor nem kellene miattok háborúskodni”.²⁴

¹⁷ 1848. ápr. 2-i megyei hangulatjelentés.

¹⁸ Uri – a Fenyítő Törvényszék 1848. máj. 30-i 321–324. sz. ítéletei.

¹⁹ Sződ – a Fenyítő Törvényszék 1848. jún 8-i 311–316. sz. ítéletei.

²⁰ Ecser – a Fenyítő Törvényszék 1848. jún 10-i, 261. sz. ítélete.

²¹ Gomba – a Fenyítő Törvényszék 1848. máj. 31-i 303–310. sz. ítéletei.

²² 1848. aug. 5-i Pestmegyei Közgyűlés 5495. sz. jelentése.

²³ 1848. ápr. 2-i Pestmegyei Közgyűlés – beszámolójelentések.

²⁴ 1848. aug. 11-i Pestmegyei Közgyűlés 5490. sz. jelentés Tápíószeléről.

A délvidéki lázongást sem érezték a megye parasztjai saját ügyüknek, hanem inkább az úri politika következményének. Ezt jelzi az is, hogy az elpusztított délvidéki falvak javára csak néhány forint könyöradomány gyűlt össze. Jobban haragudtak saját erőszakos uraikra, mint a távolban gyilkoló szerbekre. Ki is jelentették, hogy: „*Ha a ráccok eljönnek, kezet fogni és megbarátkozni kell velük, s baráti poharat fogunk velük üríteni.*”²⁵ A „növekvő honveszély” miatt július 18-án a megyegyűlés „*nagyobb nemzeti erő*”, a 2. pesti nemzetőrség – újabb 4000 fő – felállítását rendelte el, amellyel augusztus 13-án tervezték az első délvidéki turnus leváltását. A megyei szervezők járásonként, falvakra bontva megszabták a kiállítandó ujonclétszámot: 127 lakosonként 2 főt. Előírták azt is, hogy:

- minden község maga fuvarozza a táborba saját nemzetőreit,
- a falvakban minden fegyvert össze kell szedni a nemzetőrök számára,
- a járási tisztviselők (szolgabírók, esküdtek) is menjenek le a táborba,
- minden nemzetőr vigyen magával: táskát vagy tarisznyába tiszta felöltőn kívül még egy pár tiszta ruhát, fésűt, kanalat, kistükröt, és „*ami a testnek tisztaságban tartására kívántatik*”,
- minden 10 ember 1 bográcsot, 1 ponyvát, 1 fejszét, és minél több kis kulacsot hozzon.

Az ellenállás elfojtására és a lázítók megbüntetésére létrehozták a Hadi Ítélszékét.

A megmozdulások vezetőit sorra állították a megyei törvényszék elé, a megyei bizottságok védelmére katonaság kirendelését kérték a minisztériumtól, hogy „*ellenszegülés esetén engedelmességet szerzeni képesek legyenek*”.

Augusztus 17-én a megyei közgyűlés, értékelve a nemzetőrök eddigi szereplését, megállapította:

- sok közöttük a harcra alkalmatlan személy,
- a gyakori turnusváltások miatt rövid a harci szolgálati idő,
- sok munkáskéz hiányzik a mezőgazdaságból.

Hasonló negatív véleménye volt a nemzetőrökről a hivatásos katonáknak, pl. Görgeinek is, amelyet a délvidéki kudarcosorozatok is igazolt. Ezért a minisztérium egy „álló haderőnek”-nek a felállítását hátrázta el. Ebből Pest megyére 3000 fő kiállítása jutott egészséges, cenzustól, vallástól független 19–22 éves férfiakból. A szervezést augusztus 26-ig önkéntesekből kívánták biztosítani, de ha ez nem sikerül, augusztus 27-én a megyei megbízottak kiszállnak a „*lemaradt*”, ellenálló községekbe, ott összeírják az összes 19–22 éves férfit, és sorshúzással fogják eldönteni, hogy kit fognak „*önkéntesként*” besorozni. A megyei összeírókat – akiket több helyre védő katonai egység kísért – a korábbiaknál is hevesebb ellenállás fogadta. Több helyen tettelegességre is sor került: *Kakucs* faluban egy zsellér a falusi bíróra támadt, mivel a fiát is besorozták, „*a bírót hajánál fogva megcibálta, mivel a bíró már úgy arculcsapta, hogy fogai megingadoztak*”.²⁶

Piliscsabán az egyik zsellér a szolgabírónak a sorshúzást megtagadva kijelentette: ő nem megy, sem sorsot nem húz, inkább a ráccokhoz kész lesz csatlakozni. Egy másik társa pedig a szolgabíró sors-céduláit az asztalról elragadta.²⁷

Szentiványon Metzger Jakab zsellér „*a törvénykönyvet egész megvetéssel a sorshúzást elrendelő szolgabíró elé dobta, mondván: abban nem foglaltatik, hogy ők táborba szállani kötelesek*”.²⁸

Majthényi kerületi főszolgabíró augusztus 31-én jelentette, hogy „*A Zsámbokon tartott sorshúzás alkalmával Despoty András és Gregor Albert zsellérek istenkáromlás közt vágták a szemébe, hogy fiaikat semmi szín alatt kiadni nem fogják.*” (A honvédlista alapján ennek ellenére szeptember 7-én mindkét fiút besorozták.)²⁹

Dányon a sorshúzás után többen az egyik tanácsbelire támadtak, mivel fiaikat a táborba menők közé sorolta.³⁰

Torbágyon a bírót okolták, mondván: ő az oka a katonáskodásnak, ezért már régen fel kellett volna akasztani.³¹

²⁵ 1848. aug. 5-i Pestmegyei Közgyűlés 5485. jelentés Tinnyéről.

²⁶ Kakucs – az 1848. szept. 30-i bíróverésért 611. sz. megyei ítélet.

²⁷ Piliscsaba – jelentés az 1848. augusztusi sorshúzásról.

²⁸ Pilisszentivány – jelentés az 1848. júliusi sorshúzásról.

²⁹ Zsámbok – 1848. aug. 31-i 6083. sz. jelentés a sorshúzási összetűzésről.

³⁰ Dány – a Fenyítő Törvényszék 1848. augusztusi 519–520. sz. ítéletei.

³¹ Torbágy – Fenyítő Törvényszék 1848. júliusi 498–504 sz. ítéletei.

Maglódon Szevér Ádám telkes gazda kijelentette, hogy ha összeírják is, mihelyt fegyvert kap, Maglódon nem a főbíró, hanem ő lesz az úr.³²

Gomba, Péteri és Ecser lakói arról panaszkodtak, hogy mivel „előbb vonakodtak, később a katonai erő megjelenése után »önként« iratták be magukat”.³³ Pándon az összeíró bizottság elnöke azzal fenyegette meg a lakosokat, hogy „aki magát be nem iratja, a határszélre kerül hat évi szolgálatra”. Ettől megijedve feliratkoztak és később kérték az elbocsátásukat, amit a megye természetesen megtagadott.³⁴

Szigetújfaluon családos, beteg embereket is bekényszerítettek újoncnak.³⁵

Újsághírek szerint a Pilisi járásban a hiányzó újoncok pótlására a pesti piacon fogadtak fel 30–40 PFT-ért „földönfutó, kétes elemeket”, akiket a váciak be sem engedtek a táborba.³⁶

A besorozottak szállítása is a küldő falvak kötelessége volt, ami – a legnagyobb dologidő miatt – újabb érthető ellenállást váltott ki több községben.

Törökbálinton is megtagadták a gazdák a táborba való fuvarozást, sőt, a községházán istenkáromlások közben a bíróra és a jegyzőre törtek és a bírót ostornyéllal ütötték.³⁷

Piliscsabán és Tinnyén csak a kirendelt katonaság tudta a nemzetőrök szállítására a gazdákat rákényszeríteni. Megtagadták a szállítást a zsámbéki, vörösvári, szentiványi lakosok is, akiket még azzal is büntettek, hogy ki kellett fizetniük a fékentangadásra kirendelt katonaság napidíját is. Tápiógyörgyén a nemzetőrök tagadták meg a táborba menetel, és csak a hatósági erőszaknak engedve vonultak be a kiskőrösi táborba.³⁸ Az augusztus 11-i megyegyűlésen olvasták fel azt a levelet, amely szerint: „Kókán a r. kat. lelkész azokért, akik az alvidéki táborba mentek, halotti misét tartván, a népet a szószékből a táborozástól ijesztette.” (Ő volt az a dr. Hernoegger Antal, akít Damjanich a bicskei csata után dr. Mericzay János szecsei plébánossal együtt „honáruló”-ként kivégeztetett).³⁹

Jellasics betérése után császári zászlók alatt akadálytalanul nyomult Pest felé. A magyar katonai vezetést csak a sukorói templomban tartott heves vita után sikerült rábírnai az ellenállásra Pákozdi térségében. Ezt a csatát hatalmas magyar győzelemként tartja számon a hazai történeti emlékezet. Valójában ez az ütközet döntetlen volt, a felek 3 napos fegyverszünetet kötöttek, ami alatt a magyar csapatok visszavonultak Martonvásárra, Jellasics pedig elindult Bécs felé. Tévedés, ami Petőfi nyomán belevésődött a magyar fejekbe, hogy: „Fut Bécs felé Jellasics, a gyáva...” Nem futott, hanem rendben visszavonult, és seregének seregünk sem volt a nyomában, hanem kényelmesen ballagott utána, sőt, Győrben még 3 napos pihenőt is tartott, elősegítve a bán csatlakozását a bécsi császári csapatokhoz. A hadiesemények is közrejátszottak abban, hogy a kormány szeptember 15-én végre rászánta magát a szőlődézsma eltörlésére, de a regálékhoz nem nyúlt. A hadiesemények miatt elcsitul Táncsicsék követelése is, mondván, „nem lehet mindent egyszerre”, másrészt előbb győznünk kell, megvédeni a szabadságunkat, és majd utána lehet tovább lépni.

E halogató politika cáfolataként fegyveres rablásokra került sor Tápióbicske, Nagykáta, Kóka, Pánd, Nyáregyháza, Dabas községekben.

A Honvédelmi Bizottmány szigorú vizsgálatot rendelt el azok ellen, akik „A haza védelmére fegyvert fogtak, de éppen ellenkezőleg rablás bűnébe estek.” A megyegyűlés október 14-én hallgatta meg „a nagykáta felkelő nép által elkövetett rablásokról” szóló jelentést.⁴⁰

A schwechati vereség után a kormány elhatározta, hogy a hadsereg létszámát sürgősen 200 ezer főre kell emelni. Ebből Pest megyére újabb 1600 újonc kiállítására esett 19–22 éves férfiakból, azzal, hogy ha kell, lehet az idősebbeket is besorozni. Azt is elrendelték, hogy a korábbi összeírásoknál „alkalmatlan”-nak nyilvánítottakat is újabb szigorú orvosi ellenőrzésnek kell alávetni, és ha lehet – besorozni. Az újoncozás ellen ismét felizzott a népi ellenállás. Rákoscsabán Bazsó István 42 éves zsellér felemelt kézzel fenyegette a toborzást ismertető szolgabíró, és arra biztatta a népet, hogy fegyvert senki kedvéért ne

³² Maglód – Fenyítő Törvényszék 1848. júniusi 325–327. sz. ítéletei.

³³ Az 1848. július 6-i Pestmegyei Közgyűlésre benyújtott 1817. sz. panaszlevél.

³⁴ Pánd – panasza az 1848. okt. 18-i Pestmegyei Közgyűlésnek.

³⁵ Szigetújfalu – 5581. sz. panaszlevele az 1848. aug. 11-i Pestmegyei Közgyűlésnek.

³⁶ Pestmegyei újsághírek az 1848. szept. 17-i Pestmegyei Közgyűlésen.

³⁷ Törökbálint – a Fenyítő Törvényszék 1848. októberi 596–597. sz. ítéletei.

³⁸ A Fenyítő Törvényszék 1848. aug.–szept.-i ítéletei és bírságai az „engedetlen falvak” lakóira. Zsámbék: 10 lakosra 15 PFT, Vörösvár: 11 lakosra 14 PFT 55 krajcár, Perbál: 3 lakosra 4 PFT, Torbágy: 3 lakosra 3 PFT és 24 krajcár, Piliscsaba: 2 lakosra 2 PFT és 14 krajcár.

³⁹ 1848. aug. 11-i Pestmegyei Közgyűlésen 5497. sz. bejelentés.

⁴⁰ 1848. okt. 14-i Pestmegyei Közgyűlésen 6647. sz. jelentés.

fogjanak! Hozzá csatlakozott több gazda is. Szidták a szolgabíró, és a két kisbíró is megtagadta, hogy vasra verjék Bazsót.⁴¹

Üllön Füles Pál gazda Tóbiás nevű fiát is erőszakkal besorozták, mire az apa kijelentette, hogy nem engedi a fiát, és a helyi bírót a „*falu kutyájának*” nevezte, a fiú pedig „*becstelen szavakkal illette*” a szolgabíró.⁴²

A közrend megóvása érdekében szigorították a „*bujtató látítók*” büntetését, a királyhoz címzett kegyelmi kérvényeiket a kormányhoz tették át.

A várható császári támadás miatt elrendelték Buda körül a sáncok ásását, amelyre 2000 munkást rendeltek ki napi 30 krajcár bérért. A munkára erővel is lehetett kötelezni! November 28-án a Vácon táborozó „*mozgó őrsereg*” parancsnoka jelentette a megyének, hogy az 1. zászlóalj nagy része megunt a szolgálatot és „*hazakiváncozik*”. „*Arról, hogy a zászlóalj vitézei a hadseregből eltávozhassanak, szó sem lehet, hiszen a győzelemig állítottak és erre fel is esküdtek*” – volt a hivatalos válasz.⁴³

December 22-én a Honvédelmi Bizottmány nevében Kossuth népfelkelést hirdetett a következő ígérettel: aki e harcban lábát, karját elveszti, az választhat az alábbi kárpótlások közül: holtig tartó becsületes ellátás, vagy 10 hold örökös földbirtok, vagy 1000 Pft végkielégítés.

Az ígéret beváltására soha nem került sor! Ezért bizony sok szegény „*csonka honvéd*” koldusként tengette életét – és a zsellérrálmok megvalósítására még sokáig várni kellett...

Tóth József

Báró Eötvös József és a Magyarhoni Földtani Társulat

*„Az emberiségnek éppúgy, mint a természetnek,
viharokra van szüksége...” (Báró Eötvös József)*

Eötvös Józsefet a halála (1871) óta eltelt majd másfél század alatt számosan méltatták. Két monográfia¹ is készült róla, de természettudományi műveltségét, érdeklődését alig említik. Schlett például² „*a fejlődés-törvények létezésének [eötvösi] tudatát*”, amely „*erőt adott*” neki egy 1850. évi programnak a nyilvánosság elé bocsátásához. S idéz egy 1851. évi leveléből is: „... *a kiadási Bilanz [pénzügyi mérleg] felett elfelejttem a gravitáció törvényeit, mik e világot csodálatosan összetartják, élő bizonyosságul annak, mily hasznos a gravitás...*”³ Bényei⁴ viszont néhány oldalt szentel Eötvös természettudományi ismereteinek, egy kis idézetgyűjteményt is ad a tárgyban. S talán elsőként rámutat, hogy „*Eötvös tevékenyen részt vett a reformkorban kibontakozott egyesületi mozgalmakban*”. Az alábbi tagságait említi: Kisfaludy Társaság (1838), Hangász Egyesület, Pesti Műegylet, Iparegyesület, Természettudományi Társulat (1854), Magyar Orvosok és Természetvizsgálók „Egyesülete”. Az utóbbinak „*egy ideig elnöke*”⁵ – írja. De sem a földtan-geológia iránti vonzalmát, sem, mint a felsorolásból kitűnik, a magyarhoni földtani társulati tagságát nem említi. Írásomban ez utóbbiakra szeretnék rámutatni.

⁴¹ Piliscsaba – a Fenyítő Törvényszék 1848. okt. 5-i 692–702. sz. ítéletei.

⁴² Üllő – Füles Pál és fia 1848. dec. 24-től raboskodtak a megyei börtönben. Pest osztrák megszállása után, 1849. január 28-án az 1 és 2. sz. ítélettel szabadon engedték őket.

⁴³ 1848. nov. 28-i Pestmegyei Közgyűlési határozat.

¹ *Sötér István*: Eötvös József. Akadémiai Kiadó, Bp., 1967; *Schlett István*: Eötvös József. Gondolat Kiadó, Bp., 1997.

² *Schlett István* i. m. 160.

³ *Schlett István* i. m. 166.

⁴ *Bényei Miklós*: Eötvös József olvasmányai. Akadémiai Kiadó, Bp., 1972. 15.

⁵ Eötvös nem az egyesületnek volt az elnöke, hanem az 1863. évi pesti „gyűlésnek”, amely mozgalomnak a kormányzat felé való Eötvös-i közbenjárásnak köszönhetőe újbóli megindulását. A vándorgyűlés-mozgalom egyébként nem egyesületi formában működött (*Csiky Gábor*: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései. Földtani Tudománytörténeti Évkönyv 1980–1981, Bp., 1983. 157–173.).